

Arkeologiska utgrävningar på Lurö 2014

RAÄ 21:2, Eskilsäters socken, Sjöföle Kommun,
Värmlands län
2015:13

VÄRMLANDS MUSEUM
Dokumentation & samlingar

Box 335
651 08 Karlstad
Tel: 054 - 701 19 00
Fax: 054 - 701 19 98
E-post: museet@varmlandsmuseum.se
www.varmlandsmuseum.se

© 2015 Värmlands Museum

Arkeologiska utgrävningar på Lurö 2014

-RAÄ 21:2, Eskilsäters socken, Säffle kommun,
Värmlands län

Dnr 14-210-110

Hans Olsson
Enheten för dokumentation
och samlingar
Värmlands Museum

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning.....	5
Områdesbeskrivning och fornlämningsmiljö.....	5
Sammanfattning av tidigare års undersökningar	6
Undersökningen	8
Syfte och frågeställningar	8
Metod	8
Anläggningar och fyndmaterial.....	10
Schakt 7 och 8	10
Schakt 9	10
Schakt 10.....	12
Schakt 11 och 12.....	12
Schakt 13-15.....	13
Schakt 16	13
Naturvetenskapliga analyser	14
Resultat och tolkningar	14
Schakt 7 och 8	14
Schakt 9	15
Schakt 10.....	18
Schakt 11 och 12.....	19
Schakt 13, 14 och 15.....	19
Sammanfattande resultat och tolkning	22
Analys av de arkeologiska lämningarna på Lurö.....	23
Frågor för framtiden	25
Sammanfattning.....	28
REFERENSER.....	28
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	29
DOKUMENTATIONSMATERIAL.....	29
Bilagor	30
Anläggningsbeskrivningar.....	30
Fyndlista.....	35
Schaktbeskrivningar.....	36
Makrofossilrapport	38
Keramikanalys.....	41
Vedartsanalys.....	48

Inledning

I september 2014 utfördes nya arkeologiska undersökningar på Lurö i Vänern. Undersökningen var en fortsättning på de undersökningar som bedrivits på ön sedan sent 1980-tal. Denna gång, liksom under 2010, låg fokus på boplatslämningar sydost om kyrkoruinen.

Undersökningarna gjordes möjliga genom bidrag från Lennart J Häggglunds stiftelse och Stiftelsen Aagot och Christian Storjohanns minnesfond för värmländsk kultur.

Figur 1. Topografiska kartan. Inom det rödmarkerade området skedde den arkeologiska utgrävningen. ©Lantmäteriet. Ärende nr MS2005/01156.

Områdesbeskrivning och fornlämningsmiljö

Lurö ligger mitt i Vänern, mellan Ekenäs på Värmlandssidan och Ekens skärgård vid Kållandsö på Västgötasidan. Idag består Lurö av en ö men tidigare utgjordes Lurö av tre öar, Lurö, Husön och Källbergsön.

Lurö omnämns i historiskt källmaterial första gången år 1469. I ett

dokument från detta år omnämns att Varnhems kloster bytte bort en del i fisket på Lurö och ett flertal andra platser i norra Vänern till biskopen i Skara. Just fiske verkar ha varit av stor vikt under medeltiden. I en källa från 1501 heter det att biskopen skulle ha Lurön i skog, äng, fäbete och fiskeri. Åkerbruk på ön nämns således inte i denna urkund. Urkunden visar också att biskopen i Skara ägde Lurö och inte som förr, Varnhems kloster (Jansson 1995, s.68f).

De äldsta spåren efter människor på Lurö utgörs av ett mikrospån/spån av flinta, ett fragment av en bergartsyxa samt ett fragment av en slipad tunnackig yxa av flinta. Fynden av yxfragmenten har påträffats vid de arkeologiska undersökningar som utfördes åren 1992-2004, medan mikrospånet/spånet påträffades 2014. Mer flertaliga lämningar från förhistorisk tid är de stenfyllda stensättningar som finns på sex platser på Lurö, Stora Hönsholmen och på Källbergsön (FMIS). Gravar av den här typen dateras allmänt från yngre bronsåldern till och med äldre järnåldern (1100 f Kr- 400 e Kr). På Källbergsön återfinns också en mindre fornborg, sannolikt från yngre järnåldern, men med oklar datering.

Genom de arkeologiska undersökningarna på ön har man även kunnat belägga mer fasta boplatslämningar, i form av härdar, stolphål, gropar etc, från övergången mellan förromersk järnålder och romersk järnålder till och med 1200-talet. Huvuddelen av de lämningar som hittills undersökts kan dateras till vikingatiden och tidig medeltid. Samtida är ett fynd av en järnyxa som finns i Värmlands Museums samling. Yxan, en så kallad skäggyxa, är sannolikt från vikingatiden. Dateringar av fynd och anläggningar visar också på aktiviteter på ön mellan 1400-1600-talen. Bland dessa aktiviteter finns en tjärränna på Klosterholmen. År 1569 står Lurö för första gången med i den värmländska jordeboken. Brukaren hette Erich. Från början av 1600-talet omnämns två gårdar på ön. Från 1730-talet omnämns också ett gästgiveri på ön (Jansson 1995, s.69ff). Under 1800-talets första hälft byggdes ett tegelbruk på Husön (FMIS). Enligt uppgifter från 1800-talet skall man ha använt sten från kyrkoruinen när man byggde bruket (Djurklou 1956, s.188f).

Sammanfattning av tidigare års undersökningar

De arkeologiska undersökningarna på Lurö påbörjades 1989 med en undersökning av de så kallade klosterruinen. Undersökningen ledde bland annat fram att man kunde konstatera att det rörde sig om en romansk absidkyrka med rektangulärt långhus, inte en klosterbyggnad. Ett fynd av ett norskt mynt i absiden gjorde att man ville datera kyrkan till 1100-talet. Myntet kunde dateras till perioden 1175-1202 (Wadensjö 1995, s.113).

Undersökningarna av kyrkan har sedan fortsatt i omgångar. Senast det skedde var 2007. Med de ¹⁴C-dateringar som föreligger från kyrkan verkar det som om kyrkans användningsperiod varat mellan 1000-talet och 1300-talet. Två dateringar från kol i kalkbruk ger en antydning om att arbetet med kyrkan påbörjats under 1000-talet. Ytterligare en datering av kalkbruk, nu mellan långhus och utbyggnaden i norr, antyder att den senare tillkommit mellan 1000-talet och 1100-talets slut. Ett brandlager i kyrkans golv kan dateras till 1300-1400-talen. Vid 2007 års undersökningar påträffades även bebyggelselämningar öster om kyrkoabsiden. Lämningarna bestod av grävda rännor och gropar varav en har daterats till 1200-talet med hjälp av hasselnötsskal som påträffats i anläggningen. Från ungefär samma tid är de två gravar som påträffades direkt öster om absiden och under den samma. Gravarna är från början och andra hälften av 1200-talet.

Söder om kyrkan har spår efter vikingatida bebyggelse påträffats. Bebyggelsen har bland annat uppträtt i form av enstaka stolphål, härdar och fynd. ¹⁴C-dateringar från dessa anläggningar spänner mellan slutet av 700-talet och 1100-talet. Dateringarna överensstämmer väl med det keramikmaterial som hittats inom samma område. Inom samma yta finns också fynd av ett femtiotal flintavslag och ett fragment av en slipad tunnackig flintyxla vilket ger tydliga indikationer på att äldre bebyggelse än järnåldern funnits på platsen.

Omkring 70 meter ostsydost om kyrkoruinen har man påträffat lämningar från romersk järnålder till tidig medeltid. För perioden romersk järnålder till vendeltid har endast enstaka lämningar hittats. De tydligaste lämningarna har istället bestått i lämningarna efter ett långhus från 1000-1100-talen. I anslutning till detta hus finns fynd av 13 eller 14 vikingatida silvermynt från Tyskland och Danmark. Myntens dateringar spänner mellan 1024 och 1074. I och invid långhuset finns också fynd av Östersjökeramik som dateras till senare delen av 1000-talet eller 1100-talets början. I samma område har relativt mycket flinta påträffats, liksom ett fragment av en bergartsyxa. Mer sentida fynd är också vanliga, liksom ett fynd av en 1500-tals blyplomb från Göttingen i Tyskland (Andersson 1995, s. 53ff och Olsson 2011).

Tidigt hösten 2014 utfördes även en arkeologisk undersökning söder och öster om en av dagens bebyggda gårdar. Öster om den bebyggda gården påträffades ett flertal anläggningar i form av en kokgrop, härdar och gropar. Tre av dessa har daterats till övergången mellan förromersk och romersk järnålder, en till folkvandringstid och en till övergången mellan vikingatiden och medeltiden (Wallbom 2015).

Undersökningen

Syfte och frågeställningar

Syftet med undersökningen var att försöka besvara frågor kring tidigare erhållna ^{14}C -dateringar som visar på aktiviteter från slutet av äldre järnåldern, men också från senmedeltiden och tidig historisk tid.

En frågeställning var därför om det går att belägga en mer kontinuerlig bosättning på Lurö från romersk järnålder och fram till vikingatiden? Frågan var kopplad till det faktum att det vi från romersk järnålder och fram till tidig vikingatid endast har erhållit spridda dateringar från enstaka anläggningar.

En annan frågeställning var om det går att bekräfta ett brott i kontinuiteten i bosättningen vid den tid kyrkan övergavs som kyrkorum? Frågan var kopplad till det faktum att ingen högmedeltida bosättning har påträffats ännu.

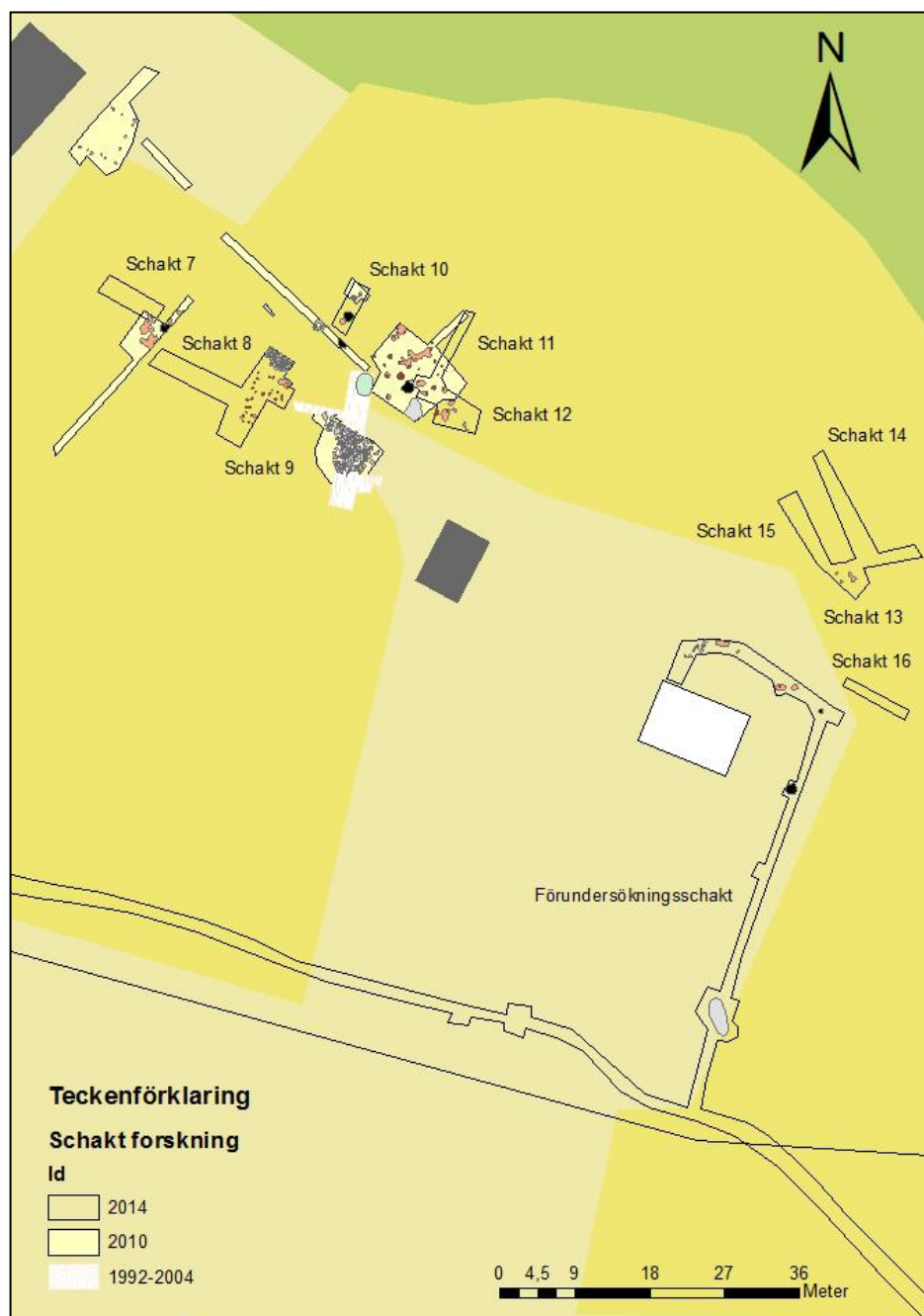
Metod

Samtliga schakt har grävts med maskin som banat av matjorden. Schakten har sedan rensats med hacka och skårslev. Arbetets gång har dokumenterats genom fotografering. Schakt och anläggningar har fotograferats vid olika tidpunkter i arbetet. Det gäller såväl arbetsbilder och dokumentation av anläggningar före undersökning, som vid profilritning. Arbetet har också dokumenterats genom att en resonerande fältdagbok skrevs varje dag.

Anläggningar och schakt har mätts in med totalstation. Ett urval av anläggningar har dokumenterats med handritade plan- och profilritningar i skala 1:20. Kol- och jordprover har samlats in från anläggningar som vi hoppats skulle innehålla viktig information och daterbart material. Insamlade jordprover har flötterats i museets magasin i Ulvsby innan de skickats i väg för analys. Flertalet av de anläggningar som påträffades och dokumenterades grävdes ut i sin helhet. Undantagen utgjordes av A56, A64, A68, A74-76 och A87 som snittades.

Placeringen av de grävda schakten har följt ett resonemang som bygger på frågeställningarna. Grävningen påbörjades därför i norra delen av den kulle på vilken en av dagens bebyggda gårdar ligger. I åkermarken norr om denna gård grävdes 3 schakt, schakten 13-15. Platsen utgör ett bra boplatsläge och har tidigare inte varit undersökt. Resultat från en tidigare utförd fosfatkartering hade uppvisat relativt höga fosfathalter här, eller i

omedelbar närhet. Förhoppningen fanns därför att det skulle kunna finnas lämningar här från perioden 1300-1500-talen, eller kanske från tiden innan vikingatiden.

Figur 2. Översikt över grävda schakt 2014, samt några av tidigare grävda schakt.

©Lantmäteriet. Ärende nr MS2005/01156.

Schakten 7-10 grävdes utifrån frågeställningen om det finns mer omfattande anläggningar och fynd från perioden från romersk järnålder och till vendeltiden. Anläggningar från denna tidsperiod påträffades 2010 i schakten 1 och 6.

Schakten 11 och 12 grävdes i ett försök att se om det kunde finnas

anläggningar eller kulturlager i den östra slänten nedanför det långhus som delundersöktes 2010. Av misstag kom delar av 2010 års schakt att beröras på grund av en felmätning.

Figur 3. Anläggning 55, en härd i schakt 10, snittad. Foto från Väst. Foto av Värmlands Museum.

Slutligen grävdes schakt 16 på en plats som pekats ut av lokalbefolkningen som en plats där man lär ska ha hittat en stor mängd mynt i äldre tider. Detta schakt låg också inom den yta som den tidigare fosfatkarteringen pekats ut som en av de ytor som innehåller relativt höga fosfathalter.

Anläggningar och fyndmaterial

Schakt 7 och 8

Inga fynd eller anläggningar påträffades i dessa schakt, detta trots närheten till 2010 års schakt 6.

Schakt 9

I schaktet påträffades 28 anläggningar. 26 av dessa bestod av stolp/störhål, medan resterande bestod av två gropar. 12 av stolp/störhålen påträffades i mindre gropar, medan resterande enbart framstod som stolp/störhål. Stolp/störhålen var mellan 0,09-0,3 meter i diameter och 0,12-0,25 meter djupa, såväl de som påträffades i gropar som de som inte gjorde det. Det största stolphålet, A68, var 0,32 meter i

diameter och 0,18 meter djupt. Fynden från stolp/störhålen är mycket sparsamma. Fynden bestod av enstaka skärvstenar och små bitar bränd lera, bland dessa F1372 från A58. I A68 framkom också ett litet bränt ben och en förkolnad klump (matrest).

De två groparna skiljde sig åt. Den största av dessa, A56 fanns i schaktets nordöstra del, i direkt anslutning till den stenansamling som omnämns nedan. Gropen, som var 0,9x0,8 meter stor och 0,2 meter djup, innehöll ett tjugotal skärvsten, bränd lera, sot och kol samt lite större stenar, 0,15–0,2 meter stora i kanterna. Den andra gropen, A79, låg längre söderut i schaktet och var 0,4 meter i diameter och 0,12–0,16 meter djup. Möjligen kan det ha funnits ett stolphål i den västra delen som var den djupaste, men detta gick inte att se vid undersökningen.

Figur 4. Tätt förekomst av sten i nordöstra delen av schakt 9. På bilden syns Sofia Andersson och Gunnar Imberg. Foto av Hans Olsson, Värmlands Museum.

I schaktets nordöstra del påträffades ett stort antal och tätt sammanpackade stenar, vid första anblick påminnande om en konstruerad stenpackning. Efter genomgrävning kunde det konstateras utgöra delar av den naturliga moränåsen. På och mellan stenarna i nordöstra delen av schaktet påträffades de andra fynd som hittades i schaktet. F1370 bestod av ett järnföremål, en eventuell kniv. Fyndet, som inte kunde knytas till någon kontext, beskrevs och ritades av innan det återdeponerades. I samma del av schaktet påträffades F1374 som möjligen är ett fragment av en slipsten och F1375 som utgörs av en platt och slipad sandstensbit. Den senare kan också ha utgjort något slags slipsten.

Schakt 10

I detta schakt påträffades två anläggningar. Den ena utgjordes av härden A55, den andra av den intilliggande gropen A67. Härden som var cirka 1,5 meter i diameter och 0,18 meter djup, innehöll ett stort antal skörbrända stenar. I härden hittades även en malstenslöpare, F1376. Intill och sydväst om A55 återfanns en grop, A67, 0,7 meter i diameter och 0,12 meter djup. Gropen innehöll lite sot och kol, samt åtta fragment av skärvstenar.

I schaktet påträffades även en hästkosöm, F1371, löst liggande 30 cm norr om härden A55. Denna tillvaratogs inte.

Schakt 11 och 12

Dessa båda schakt hängde samman, men började som ett schakt (11) som sedan breddades åt sydost och kallades schakt 12. Genom ett misstag kom större delen av schakt 11 att upptas av en yta som undersöktes redan 2010. Endast den norra, och fyndtomma delen, visade sig ligga utanför 2010 års undersökningsyta.

Schakt 12 däremot låg strax utanför 2010 års schakt. I detta schakt påträffades och undersöktes 7 anläggningar, ett takbärande stolphål (A87), en grop med ett mindre stolphål (A88) och 5 mer diffusa gropar (A89-93). A87 var 0,8 meter i diameter och 0,28 meter djup och hade bitvis kraftig stenskonning, bland annat en 0,25 meter stor sten i södra kanten. A88 var en 1,6x0,82 meter lång och nära 0,1 meter djup grop med ett 0,16 meter stort och 0,25 meter djupt stolphål i norra delen. I gropen fanns, förutom ett trettiotal stenar, varav några skärviga, enstaka bitar bränd lera.

Groparna A89-93 var mellan 0,2-0,8 meter stora och 0,08-0,1 meter djupa. Samtliga innehöll brunsvart till svart kolbemängd jord, men mycket lite av andra fynd

Intill dessa anläggningar fanns också rester efter ett tunt kulturlager med fläckvis med kol, skärvsten och enstaka fynd av flinta, bränd lera, keramik och järnföremål. Få av fynden kunde knytas till någon anläggning. Undantag utgjordes av keramik och brända ben från A89 och bränd lera från A88.

Figur 5. Stolphålet A87 efter en första framrensning. Foto av Hans Olsson, Värmlands Museum.

Schakt 13-15

Dessa schakt satt också ihop. I schakt 13, på toppen av kullen, återfanns mycket sten, kol och skräp av sentida karaktär. Här återfanns också fyra anläggningar, alla med oklar karaktär och ålder. Den tydligaste av dessa utgjordes av A73 som vid en första anblick tolkades ha utgjort en förhistorisk hård. På och i denna hittades också mycket riktigt förhistorisk keramik (F1377) och inte mindre än 158 fragment av skörbränd sten. Längre ner i anläggningen kom dock fynd av obrända ben, flintgods, porslin, rödgods, flask- och fönsterglas. Dessa fynd gör att tolkningen att det rör sig om en förhistorisk anläggning blir högst osäker. Möjligen kan det ursprungligen ha varit så och att den senare grävts sönder och rörts om, men detta går inte att svara på. Övriga anläggningar i schaktet utgjordes av tre stolp/störhål av sentida karaktär.

Även schakt 14 och 15 innehöll mycket sten naturligt men inga fynd eller anläggningar hittades.

Schakt 16

Detta lilla schakt grävdes i slänten nordost om dagens bebyggda gård. Schaktet innehöll mycket svart och sotig jord, men inget övrigt.

Naturvetenskapliga analyser

Makroprover, nio stycken, har analyserats av Jens Heimdahl vid Riksantikvarieämbetet, UV-Mitt (nu Historiska museet). Sju av dessa innehöll material som kan kopplas till äldre aktiviteter på platsen.

A55 (hård)	Kotte av klibbal, förkolnade örtdeklar, rottrådar och basstamdelar, glaserad mineralsmälta och kråkvicker
A56 (grop)	Glaserad mineralsmälta, råg
A67 (grop)	Rottrådar och basstamdelar, hasselnötsskal och kråkvicker
A68 (stolphål)	Förkolnad organisk klump (matrest)
A79 (grop)	Glaserad mineralsmälta och kråkvicker
A87 (stolphål)	Kotte av klibbal, förkolnade örtdeklar, förkolnad halm
A88 (grop med stolphål)	Förkolnade örtdeklar, rottrådar och basstamdelar och kråkvicker

Två kolprover har analyserats av Vedlab. Proverna samlades in från A55 och A58.

Anläggning	Provsvär
A55 (hård)	Ek
A58 (grop med stolphål)	Al

Tre prover har analyserats vid ¹⁴C-laboratoriet i Uppsala.

Prov	Provsvär	Kalibrerade värden, 2 sigma
A56 (råg)	875±30	1040-1230 AD
A58 (al)	265±30	1520-1960 AD
A67 (hasselnötsskal)	332±30	1470-1650 AD

Resultat och tolkningar

Här görs först en genomgång för de olika schakten och sedan en sammanfattande tolkning utifrån frågeställningarna.

Schakt 7 och 8

Dessa schakt grävdes i anslutning till 2010 års schakt 6. I schakt 6 påträffades sju anläggningar varav en hård (A34) kunde dateras till 410-560 AD, medan en grop (A31) daterades till 1020-1160 AD och sålde är

samtida med långhuset. Koncentrationen av sju anläggningar till en så liten yta gjorde att det fanns misstankar om att dessa i själva verket var del av en större yta med många anläggningar. Målsättningen med schakt 7 och 8 var därför att se om dessa sju anläggningar var del av en större förekomst av anläggningar eller inte. Svaret blir att det inte ser ut att finnas några fler anläggningar i detta område, åtminstone inte mot nordväst, sydväst eller sydost. Finns lämningar mot nordost är deras antal sannolikt begränsat, detta eftersom 2010 års schakt 1 tangerar detta område. Genom de grävda schakten 7 och 8 kan vi därför sluta oss till att anläggningarna i 2010 års schakt 6, A30-A36, sannolikt utgör lämningarna efter en begränsad aktivitet.

Schakt 9

Erhållna ¹⁴C-dateringar från A56 och A58 vållar problem i tolkningsarbetet beträffande anläggningarna i schaktet. Detta eftersom det skiljer mycket i tid mellan de båda. A56 har daterats till 1040-1230 AD, medan den intilliggande A58 daterats till 1520-1960 AD. På plats upplevdes A56 och A58 först som en anläggning och först vid snittandet av A56 upptäcktes att det rörde sig om två anläggningar. Båda innehöll också samma typ av material, det vill säga att båda innehöll sot, kol, skärvsten och bränd lera, fynd av närmast förhistorisk karaktär. Dessa iakttagelser är viktiga och talar för att de båda anläggningarna bör ses som samtida och hänga ihop, och inte som ¹⁴C-dateringarna visar, vara separerade i tid med flera hundra år mellan. Det är också viktigt för tolkningen av resterande anläggningar i schaktet. Dessa var nämligen av en likartad karaktär som A58, fast i de flesta fall mindre än denna. Vad talar då för att den ena dateringen är mer korrekt än den andra? För det första är dateringen av A56 mer säker då provet är från makrofossil i form av råg och inte kol. Just kol finns över allt och kan vara resultatet av många olika slags aktiviteter från olika tidsperioder och kan inte säkert bindas till den aktivitet som gropen det hittades i representerar. På Lurö visar ett flertal kolprover på att det varit stor aktivitet som inneburit eld under perioden 1450-1650. Sådan aktivitet kan spåras i och kring detta schakt, bland annat i 2010 års schakt 5, strax ostsydost om schakt 9. Makrofossil av råg kan å andra sidan kopplas till hantering av mat och de fåtal andra fynd som gjordes i detta schakt tyder också på viss mathantering. I A68 hittades en bränd matklump och bränt ben och skärvstenen visar också på förekomsten av en härd eller kokgrop. Fynden av bränd- och sintrad lera kan snarare tyda på någon form av ugn och inte på en härd eller kokgrop. Fynd av keramik i A58 stärker också bilden av att dateringen 1040-1230 AD är den mer korrekta. Dessutom saknas fynd som kan kopplas till perioden 1520-1960 helt. Därför görs ändå tolkningen att samtliga anläggningar i schakt 9 hör samman. Rent

konstruktionsmässigt påminner också stolphålens placering i gropar om hur de mindre stolphålen i det närliggande långhuset var placerade i många fall. Härden i långhuset och A56 är också i princip samtida.

Figur 6. A56, i förgrunden och A58 efter rensning. De båda anläggningarna framträdde först som en enda efter rensning. Foto av Hans Olsson, Värmlands Museum.

Sammantaget tyder analysen av lämningarna i schakt 9 på att dessa utgör resterna efter en mindre byggnad. Denna har varit minst 6,2x4,2 meter stor (NNÖ-SSV), men är inte avgränsad mot öster. Som längst kan byggnaden ha varit omkring 9 meter. Detta går att säga eftersom 2010 års schakt 5 inte innehöll några spår efter denna byggnad. Lämningarna bestod till allra största delen av mindre stolp- eller störhål, 26 stycken, varav 12 förekommit i gropar, medan de andra endast utgjorts av stolp- eller störhål. Resterande anläggningar utgjordes av två gropar. Den största av dessa, A56, har legat i den norra vägglinjen och var den som innehöll såväl råg som bränd lera, sot, kol och skärvsten. Innehållet och placeringen kan tyda på att det rör sig om en avfallsgrop som placerats i vägglinjen, delvis utanför väggen. Den andra gropen, A79, var belägen i den sydvästra delen av byggnadslämningen. Denna grop innehöll Kråkvicker och något glasad mineralsmälta, men inget annat.

Stolp- och störhålens inbördes placering tyder på att byggnaden haft en rumsindelning, med ett mindre rum i norr och ett större i söder.

Ytterst få fynd gjordes i denna byggnadslämning, något som, förutom stolphålens ringa storlek, tyder på att det inte rört sig om ett bostadshus

utan någon form av ekonomibyggnad. De fynd som ändå hittats är nästan helt koncentrerade till den norra delen av byggnadslämningen och består av omkring 40 skärvstensfragment, ett 20-tal bitar bränd lera, 1 bränt ben, 1 keramikfragment samt fynd av råg och förkolnade matrester i de analyserade jordproverna. Fynden kan, tillsammans med en hel del påträffat kol, tyda på att den norra delen av byggnaden använts vid matlagning. Fynd av glasade mineralsmältor tyder också på höga temperaturer och att någon eldstad, kanske en ugn, bör ha funnits i närheten. En brist i tolkningen är att ingen härd, kokgrop eller ugn hittats. En sådan kan dock ligga i de delar av byggnadslämningen som inte undersöktes 2014, något som också koncentrationen av fynden antyder.

I dagsläget kan vi inte med säkerhet datera huslämningen, men den datering till 1040-1230 AD som erhållits från gropen A56, är sannolikt korrekt.

Figur 7. Anläggningarna i schakt 9. I nordöst syns den täta förekomsten av stenar som också syns på figur 4. Det område som är markerat kulturlager är i själva verket det område inom vilket det fanns förekomsten av spår efter matberedning och skärvsten. ©Lantmäteriet. Ärende nr MS2005/01156.

Schakt 10

När det gäller anläggningarna i detta schakt gör även ^{14}C -analysen det svårt att sätta in dem i något tydligt sammanhang. Under fältarbetet gjordes tolkningen att A55 och den intilliggande A67 hörde samman. Detta eftersom de låg precis intill varandra och att även A67 innehöll ett visst inslag av skärvsten. Det visar sig dock att hasselnötsskal från A67 har daterats till 1470-1650 AD. Denna datering är sannolikt korrekt, men daterar inte A55 som var en härd med tydlig förhistorisk karaktär. A67 är då sannolikt en lämning som kan kopplas till den markanvändning som vi

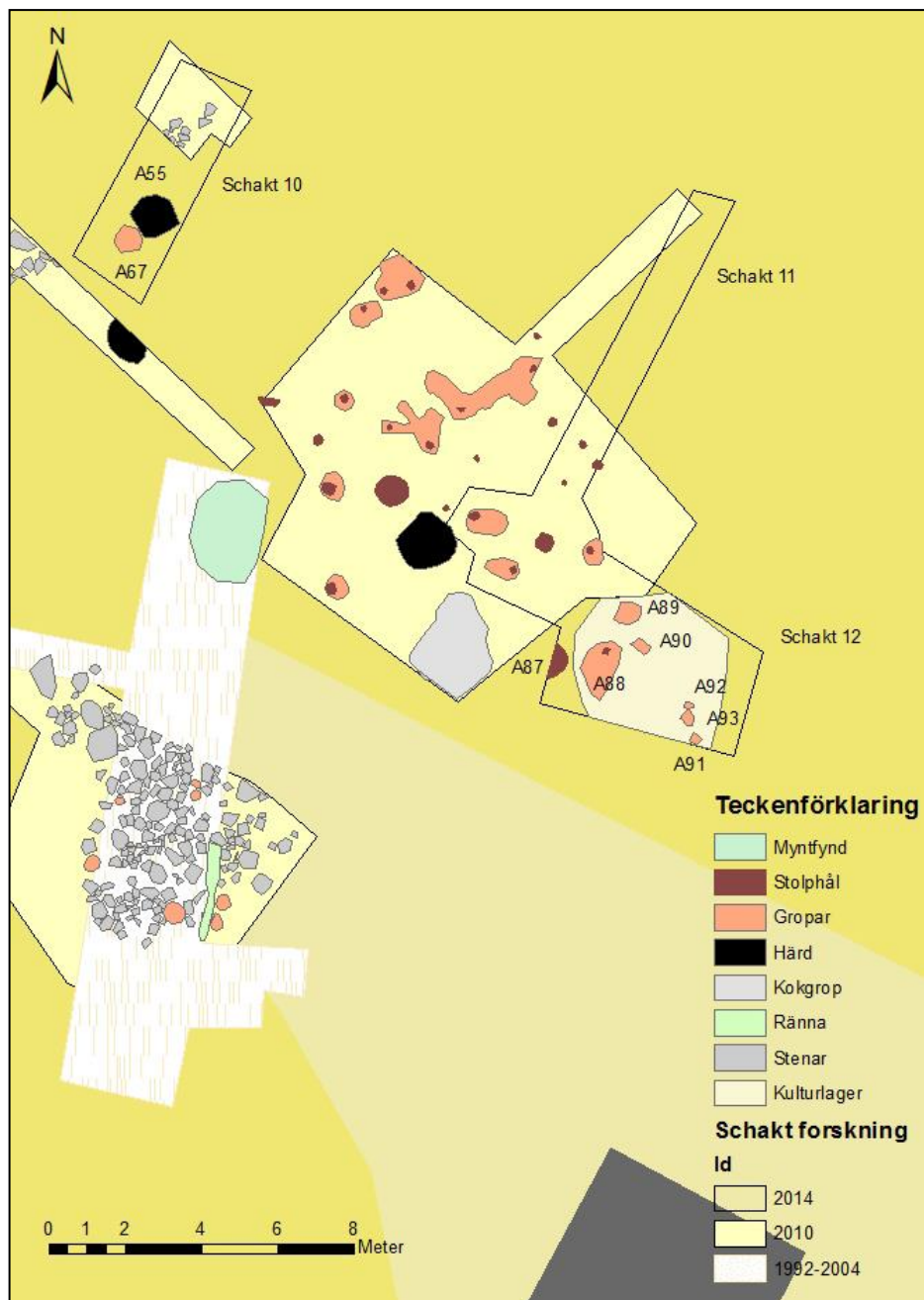
sett så många spår efter på Lurö och som verkar ha bestått i markröjning som avsatt mycket kol på ett flertal platser.

Schakt 11 och 12

Dessa schakt kom delvis att beröra de anläggningar som påträffades i schakt 3 2010. A87 och A88 tolkas höra samman med långhuset som delundersöktes 2010. Nyfynden stärker möjligheten att tolka långhusets dimensioner. De anläggningar och fynd som låg utanför och öster om långhuset i schakt 12 östra del hänger troligen samman med långhuset. Främst därför att anläggningarnas karaktär påminner om de som undersökts tidigare, men också för att fynd av keramik stärker ett sådant antagande. Fynd av flinta däremot antyder att platsen har använts betydligt tidigare eftersom flintan består av ett mikrospån/spån.

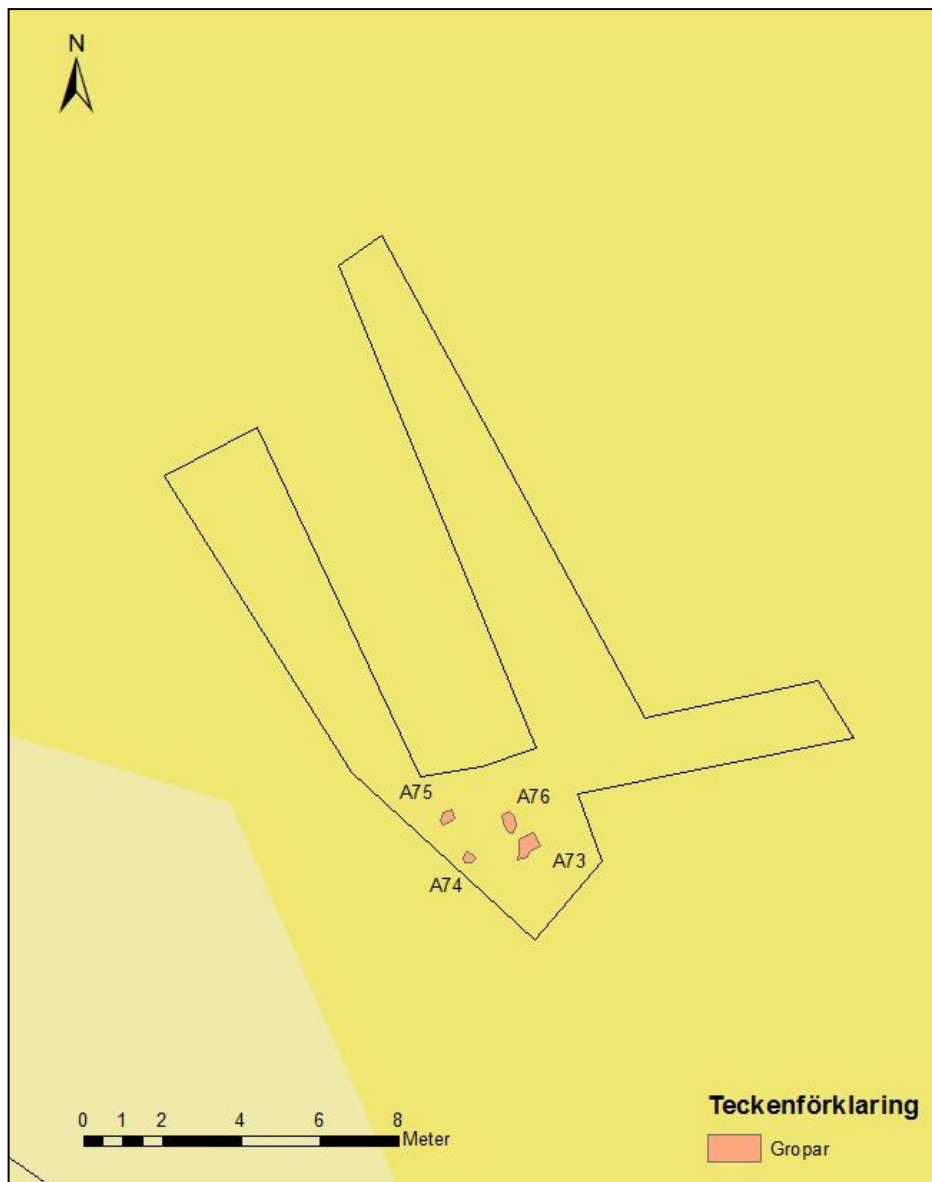
Schakt 13, 14 och 15

I dessa schakt påträffades inga anläggningar som med säkerhet kan sägas vara av äldre karaktär. Istället verkar platsen främst ha använts till att slänga diverse sentida skräp i form av glas, porslin, ben etc. Fynd av keramik, sannolikt neolitisk sådan, stärker, tillsammans med fynd av skärvsten, att det funnits boplatsslämningar här eller alldeles intill.

Figur 8. Karta över schakt 10-12, samt påträffade anläggningar och kulturlager.

©Lantmäteriet. Ärende nr MS2005/01156.

Figur 9. Karta över schakt 13-15, samt påträffade anläggningar. Schakt 13 är längs ner i bild, 14 till höger och 15 till vänster. ©Lantmäteriet. Ärende nr MS2005/01156.

Sammanfattande resultat och tolkning

Frågeställningarna inför 2014 års undersökning berörde två företeelser.

Den ena gällde om vi kan belägga mer kontinuerlig bosättning från romersk järnålder och fram till vikingatiden. Svaret på frågan är att vår undersökning inte kunnat visa detta. Däremot kan den förundersökning med efterföljande undersökning som skedde parallellt med vår undersökning visa på flera anläggningar från förromersk/romersk järnålder (90 BC-140 AD), samt en från folkvandringstiden (400-550 AD).

Sammantaget med samtliga undersökningar har vi daterat sju eller åtta anläggningar från perioden 90 BC-870 AD. Det mesta tyder därför på att det funnits en kontinuerlig bosättning från slutet av förromersk järnålder och fram till vikingatiden.

Den andra frågeställningen gällde om vi kan belägga det brott i kontinuiteten på ön som tidigare undersökningsresultat ger sken av. Brottet i kontinuiteten infaller omkring 1350-1450. Årets undersökningar har inte inneburit några fynd eller anläggningar från perioden. Årets undersökningar har således stärkt den tendens som finns i materialet från Lurö sedan tidigare. Även på så sätt att vi nu har ytterligare dateringar som tyder på aktiviteter som innefattat eld under perioden 1450-1650 AD. Detta stärker bilden av att man under denna period röjt och eldat på ön, kanske för att ett övergivande av ön inneburit igenväxning. Sammanlagt finns nu 35 ¹⁴C-analyser från undersökningar på Lurö och inget, förutom ett brandlager från kyrkan, infaller under den aktuella perioden.

2014 års undersökning kom främst att handla om lämningarna i schakt 9 som tolkas vara lämningar efter någon form av ekonomibyggnad. Ovan har argumenterats för att det kan ha rört sig om en mindre byggnad där man lagat mat. I argumentationen ingick också att denna byggnad sannolikt är samtida med långhuset som legat 5-8 meter längre österut.

Figur 10. Stolphålen i schakt 9 markerade med mindre pinnar. Foto från väst av Hans Olsson, Värmlands Museum.

Beträffande långhuset har ytterligare två anläggningar som tillhört detta dokumenterats. På så sätt har vi fått ännu bättre underlag för att uttala oss om långhusets konstruktion. Dels vad gäller stolphålens placering och dimensioner, dels att långhuset kan ha varit försett med ett halmtak. I jämförelse med andra samtida, eller nära samtida hus, är det inte osannolikt att långhuset kan ha varit omkring 25 meter långt, eller kanske något längre (Aspeborg 2009, Björk, Lenntorp och Skoglund 2009, Göthberg, Kuhlberg och Vinberg 1995, Jacobson 2002).

2014 års undersökning har också inneburit att vi har stärkt bilden av att Lurö inhyst bosättningar redan under stenåldern. I schakt 12 hittades ett flintspån/mikrospån, vilket kan tyda på ett viss mesolitiskt inslag. Detta inslag stärks även av ett tidigare fynd av ett fragment av en bergartsyxa i närheten. Fynd från neolitikum är också närvarande på Lurö. Nytt är den keramik som hittades i schakt 13 och som troligen är från neolitikum.

Analys av de arkeologiska lämningarna på Lurö

De arkeologiska lämningarna på Lurö inrymmer en mycket stor kunskapspotential. I efterarbetet med 2014 års undersökning har också flera uppgifter utförts för att bättre sammanfatta och analysera 2014 och tidigare års undersökningar.

En av dessa uppgifter har varit att sammanställa alla ^{14}C -analyser. Detta arbete har varit viktigt för att bättre kunna utläsa var olika daterade lämningar finns och för att kunna se samband. En annan uppgift har varit att sammanställa samtliga schakt som grävts genom åren (med undantag

för Sigsjös schakt i kyrkoruinen 1989) för att på samma sätt få en överblick över var olika lämningar finns. Äldre fynd har också gåtts igenom och all keramik av äldre karaktär, det vill säga inget rödgods eller porslin/fajans, har analyserats av Torbjörn Brorsson (se bilagd rapport).

Redan på stenåldern har människor bott och utnyttjat Lurö. Någon exakt tidpunkt för hur gamla lämningar som existerar på Lurö finns inte. Man kan konstatera att det finns några indikationer på att människor kan ha besökt Lurö redan under äldre stenåldern. Dessa indikationer består i ett möjligt mikrosån och ett fragment av en bergartsyxa. Inte i något av fallen går det att uttala sig exakt om vilka redskap fragmenten härrör från. Mer säkra kan vi vara på att man bosatt sig här under Neolitikum. Söder om kyrkan har man hittat en del av en slipad tunnackig yxa av flinta. Från senneolitikum kommer också den flintskära som hittats längre söderut på ön (RAÄ 228). Samtida med denna flintskära skulle den keramik vi funnit i schakt 13 kunna vara. Till detta kan läggas närmare 50 flintavslag söder om kyrkan, cirka 35 flintavslag i och kring långhuset, enstaka skrapor och kärnor av flinta, däribland en spånkrapa. I dagsläget går det dock inte att säkert säga om alla eller bara delar av flintmaterialet är från stenåldern. Materialet kan också, i alla fall delvis, höra till senare tidsperioder.

Från omkring vår tidräknings början och framåt i tiden har vi nu belegg för mer omfattande bebyggelse. De äldsta av dessa lämningar som hittills hittats kommer från nordöstra delen av RAÄ 222 och undersöktes 2014 i samband med en kabelgrävning. Lämningarna består av en kokgrop, gropar och stolphål. Det kanske är från denna tidsperiod som flera av de mindre stensättningar som finns på och runt Lurö härrör. Om detta stämmer kan det ju också vara ett tecken på att bosättningarna på ön tagit sig alltmer fasta former. Vi har också, fast betydligt mer spritt, anläggningar från perioden 400–700-talen. Då dessa daterade anläggningar är så spridda, är det svårt att få något riktigt grepp om vad de representerar. Detta till trots är de så pass många att de sannolikt visar på en fast bosättning på ön under tidsperioden.

Flest och tydligast är de lämningar som kommer från 1000-1200-talen. Dessa är främst representerade av kyrkoruinen och området kring långhuset. Utifrån den kunskap vi har idag och de tolkningar vi kan göra utifrån denna, ser det ut som att vi har ett långhus med flera rum från 1000-1100-talen. Husets storlek kan genom jämförelser bedömas ha varit omkring 25 meter långt, eller något längre. Bredden har som mest uppgått till 7,5 meter. I de partier av långhuset som tagits fram har det funnits en stensatt härd och en kokgrop. I och i nära anslutning till långhuset är en stor del av den östersjökeramik som påträffats på Lurö hittad. Keramiken

kan betraktas som samtida med långhuset. Precis utanför långhusets västra vägg är också de 13-14 silvermynten från 1000-talet hittade. I och med 2014 års undersökningar har vi sannolikt också en ekonomibyggnad 5-8 meter i vinkel mot långhuset. I samma område finns också tydliga spår efter metallhantverk, främst med järn.

Långhuset är av allt att döma samtida med kyrkan som legat omkring 70 meter mot nordväst. Som framgår av texten ovan finns rätt tydliga indikationer på att kyrkan åtminstone börjat anläggas redan under 1000-talet. Det är också tydligt att kyrkan byggts till, åtminstone vid ett tillfälle, sannolikt på 1100-talet (Axelsson 2009). Från ett brandlager från kyrkans golv vet vi också att något inträffat som gjort att kyrkan övergavs under 1300-talets första hälft.

Strax nordost-ost om kyrkan påträffades inte bara gravar 2007. Här hittades också ett knappt tiotal anläggningar i form av gropar och rännor varav en daterats till 1200-talet. Vad dessa anläggningar är rester efter är oklart idag. Då de ligger så nära kyrkan och ser ut att, åtminstone till delar vara samtida med kyrkan, är det av stort intresse att försöka ta reda på om lämningarna utgör resterna efter någon bebyggelse eller kanske någon byggnad direkt kopplad till kyrkan.

Söder om kyrkan finns inte bara gott om fynd av flinta. Här återfinns också tydligare lämningar efter järnåldersbebyggelse. Enstaka stolphål, stenpackningar och härdar har påträffats här, liksom keramik, bland annat i form av östersjökeramik. Några dateringar ger en antydning om att delar av boplatslämningarna är från 800–900-talen, men här finns också anläggningar och fynd som är samtida med såväl kyrkan som långhuset som beskrivits ovan.

Frågor för framtiden

De arkeologiska undersökningar som utförts på Lurö, i omgångar sedan 1989, har utan tvekan frambringat mycket intressant kunskap, inte bara sett ur ett Lurö- eller vänerperspektiv. Den mycket gamla stenkyrkan och förekomsten av östersjökeramik på en ö i Vänern är så pass intressanta att de är av intresse för en stor del av landet.

Trots alla insatser genom åren kvarstår flera frågetecken. Det är också så att varje ny kunskap också ger oss möjligheter att omtolka äldre resultat, vilket också skapar nya frågeställningar. Utifrån nuvarande kunskapsläge finns tre områden där vi skulle vilja att nya undersökningar genomförs.

Nordost-ost om kyrkan. De lämningar som påträffades här 2007 består av gropar och rännor, det vill säga anläggningar av boplatsskarakter. Anläggningarna hittades så nära som några meter från kyrkans absid, till omkring 10 meter från den samma. En av dessa har daterats, men någon funktion kunde inte bestämmas. Då lämningarna är delvis samtida med kyrkan och ligger så nära, är det av stort intresse att försöka ta reda på vilken typ av lämningar det rör sig om.

Resultaten från tidigare undersökningar visar att det finns boplatslämningar söder om kyrkan. De schakt som grävts har varit relativt smala, om dock långa, och resultaten visar på dateringar från en rad skilda epoker. En datering från ett av de stolphål som undersökts, tyder på att det kan ha legat en boplat här från omkring 750-900 AD. Stolphålets placering avslöjar dock inget om vilken typ av byggnad det kan ha rört sig om. Fynd av keramik från samma område motsäger inte en sådan datering. Samtidigt finns här keramik och hårdar som är från samma tid som långhuset, det vill säga 900-1100-tal. Det är därför av stor vikt att försöka reda ut om det har funnits två samtida gårdar på Lurö under 1000-1100-talet, eller om 1000-1100-talslämningarna söder om kyrkan är av mer tillfällig karakter och den egentliga boplaten är något äldre, det vill säga från 700-900-talen?

Vid området för långhuset finns två frågeställningar som är av vikt att försöka bringa ordning i. Den ena är att försöka finna en avgränsning av långhuset mot söder. Den andra är att finna avgränsningen och bättre datera den lämning som 2014 års undersökning tolkat som en ekonomibyggnad som hört samman med långhuset.

Figur 11. Kartan visar de schakt som hittills grävts på Lurö, samt i vilka områden som det är angeläget att vidare undersökningar utförs i. De schakt som är markerade med en vit färg är inte digitalt inmätta, varför en viss osäkerhet kan råda gällande deras exakta placering. Till höger syns också de schakt som grävdes för elkabeln samtidigt som 2014 års forskningsundersökning. ©Lantmäteriet. Ärende nr MS2005/01156.

Sammanfattning

I september 2014 utförde arkeologer från Värmlands Museum en arkeologisk undersökning på Lurö mitt i Vänern. Undersökningen var en fortsättning på den undersökningar som i omgångar utförts på ön sedan 1980-talets slut.

Under 2014 påträffades lämningarna efter vad som tolkas ha utgjort någon form av ekonomibyggnad. Denna kan sannolikt, men inte helt säkert, dateras till 1000-1200-talen. Ekonomibyggnaden har legat cirka 5-8 meter från ett långhus som anses vara samtida. Vidare kom undersökningarna innebära att ett parti av ovan nämnda långhus kom i dagen. Dessutom påträffades enstaka andra anläggningar, bland annat en större härd och några gropar. Fyndmaterialet var ytterst sparsamt och bestod i några enstaka keramikfragment, lite flinta, bränd lera och järnföremål som inte kunde knytas till någon kontext.

REFERENSER

Andersson, Sofia. 1995. *Lurö- en centralplats i Vänern?* Lurö-centrum i Vänerland? Högsolan i Karlstad.

Aspeborg, Håkan. 2009. *En vikingatida gård*. Riksantikvarieämbetet UV-Syd. Rapport 2009:20.

Axelsson, Tony. 2009. Arkeologisk undersökning av Lurö kyrkoruin, Eskilsäter socken, RAÄ nr 21, 2007. Västergötlands museum. Rapport 2009:13.

Björk, Tony, Lenntorp, Karl-Magnus, Skoglund, Peter. 2009. *De stora gårdarna på Västervång*. Arkeologisk undersökning, 2008-2009. Rapport 2009:58. Regionmuseet Kristianstad. Landsantikvarien i Skåne.

Djurklou, Nils Gabriel. 1956. *Bidrag till westra Wermlands antiqvariska topografi*. Värmland förr och nu. Karlstad.

Göthberg, Hans, Kyhlberg, Ola, Viberg, Ann (red). 1995. *Hus och gård i det förurbana samhället*. Riksantikvarieämbetets arkeologiska undersökningar skrifter 13. Stockholm.

Jacobson, Bengt. 2002. *Ståstorp- en vendel/vikingatida gård*. Riksantikvarieämbetet UV-Syd.

Jansson, Ulf. 1995. *Bebyggelse och landskap på Lurö*. Lurö-centrum i Vänerland? Högsolan i Karlstad.

Olsson, Hans. 2011. *Arkeologiska utgrävningar på Lurö*. Rapport 2011:20.

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS)

Wadensjö, Bengt. 1995. *Kloster på Lurö?* Lurö-centrum i Vänerland? Högsolan

i Karlstad.

Wallbom, Björn. 2015. Arkeologisk förundersökning med efterföljande undersökning vid RAÄ 21:2 & RAÄ 222:1. Rapport 2015:14.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsen diarienummer: 431-5401-2014. Beslut 2014-07-25.

Värmlands Museums diarienummer: 14.210.110.

Län: Värmland.

Landskap: Värmland.

Kommun: Säffle.

Socken: Eskilsäter.

Undersökningsperiod: 2014-09-03-2014-09-10.

Arkeologisk personal och andra deltagare: Sofia Andersson, Ellinor Forssell, Gunnar Imberg, Hans Olsson (ansvarig) och Björn Wallbom.

Undersökt yta: cirka 245 m².

Ekonomiskt kartblad: 9D4a.

Inmätning: Totalstation.

Makrofossilanalys: Jens Heimdahl, Riksantikvarieämbetet UV-Mitt.

¹⁴C-analys: Tandemlaboratoriet, Uppsala universitet.

Vedartsanalys: Erik Danielsson, Vedlab.

Keramikanalys: Torbjörn Brorsson, kontoret för keramiska studier.

Godkänd av Länsstyrelsen: 2015-04-20.

DOKUMENTATIONSMATERIAL

Fältdagbok, digitala fotografier, digital inmätning och handritade plan- och profilritningar i skala 1:20.

Bilagor

Anläggningsbeskrivningar

Anläggningar					
Anlnr	anltyp	Storlek och djup	Fyllning	Fynd	Övrigt
55	Härd	1,5 m diam och 0,18 m dj	Sot, kol Och 0,03-0,15 m st skärvstenar		Totalundersökt
56	Grop	0,9x0,8 m (Ö-V) och 0,2 m dj	Gråsvart jord, sot, kol och 20-tal skärvstenar		Större stenar i kanterna, 0,15-0,2 m st, särskilt i NV delen. Fynd av bränd lera
57	Grop med stolphål	0,39x0,3 m (Ö-V) och 0,05 m dj.	Mörk sand med kolinslag		I Ö delen är ett stolphål, 0,09 m diam och 0,14 m dj. Totalgrävd
58	Grop med stolphål	0,7x0,6 m (N-S) och 0,15 m dj	Grå jord, bränd lera, sot, kol, 10-tal skärvsten		I Ö är ett stolphål, 0,14 m diam och 0,26 m dj. Totalundersökt
59	Stolp/störhål	0,22x0,2 m (N-S) och 0,2 m dj	Mörk sand med kolinslag		Totalundersökt
60	Stolphål i grop	0,27x0,21 m (N-S) och 0,12 m dj	Mörk sand med kolinslag		I mitten fanns ett stolphål, 0,08 m diam och 0,19 m dj. Fynd av 6 skärvstensfragment. Totalundersökt.
61	Grop med stolphål	0,2x0,16 m (NÖ-SV) och 0,12 m dj	Mörk sand med kolinslag		Stolphålet var 0,1x0,08 m och 0,12 m dj. Totalundersökt.
62	Grop med stolphål	0,24 m diam och 0,11 m dj	Mörk sand med kolinslag		Stolphålet var 0,1x0,09 m och 0,2 m dj. Totalundersökt.
63	Grop med stolphål	0,28x0,2 m och 0,1 m dj	Mörk sand med kolinslag		Stolphålet var 0,1 m diam och 0,14 m dj. Totalundersökt.

Anläggningar					
Anlnr	anltyp	Storlek och djup	Fyllning	Fynd	Övrigt
64	Grop med stolphål	0,24x0,2 m (N-S) och 0,09 m dj.	Mörkbrun sand		I N fanns ett stolphål, 0,08 m diam och 0,16 m dj. V delen undersökt
65	Stolp/störhål	0,16x0,12 m (Ö-V) och 0,16 m dj	Mörkbrun sand		Totalundersökt
66	Stolp/störhål	0,17x0,11 m (Ö-V) och 0,16 m dj	Mörkbrun sand		Totalundersökt
67	Grop	0,7 m diam och 0,12 m dj	Humös sand, sot, kol och 8 skärvstenar		Totalundersökt
68	Stolphål	0,32 m diam och 0,18 m dj	Mörkbrun sand		Fynd av 1 skärvsten och 1 litet bränt ben.
69	Grop med stolphål	0,3 m diam och 0,2 m dj	Gråbrun sand.		I NÖ delen var en 0,05-0,1 m st sten invid ett mindre stolp/störhål. Totalundersökt.
70	Stolp/störhål	0,15 m diam och 0,23 m dj	Mörkbrun sand.		I NV delen fanns en 0,08 m st sten. Bränd lera i anl. topp. Totalundersökt.
71	Stolp/störhål	0,1 m diam och 0,1 m dj	Gråbrun sand		Bränd lera i toppen. Totalundersökt.
72	Grop med stolphål	0,35 m diam och 0,2 m dj	Gråbrun sand		I N delen fanns ett stolphål, 0,15 m diam och 0,25 m dj. I kanten var en sten. Totalundersökt
73	Grop	0,6 m diam och 0,44 m dj	Gråsvart sand med matjord, sot och kol		158 skärvstensfragment men också obrända ben, flintgods, rödgods, fönsterglas och porslin. Sentida grop

Anläggningar					
Anlnr	anltyp	Storlek och djup	Fyllning	Fynd	Övrigt
74	Störhål	0,1 m diam och 0,18 m dj	Matjord med kolinslag		Sentida
75	Stolphål?	0,18 m diam och 0,16 m dj	Gråsvart matjord och enstaka skärviga stenar		Sentida
76	Stolphål?	0,4 m diam och 0,15 m dj	Gråsvart matjord med sot och kol		Enstaka skärvstenar i gropen.
77	Stolp/störhål	0,18 m diam och 0,13 m dj	Mörk sand med kolinslag		Totalundersökt
78	Stolp/störhål	0,1 m diam och 0,14 m dj	Gråbrun sand		Totalundersökt
79	Grop	0,4 m diam och 0,12-0,16 m dj	Mörkbrun sand		Djupast i V delen. Totalundersökt
80	Stolp/störhål	0,16x0,12 m (N-S) och 0,15 m dj	Mörkbrun sand		Totalundersökt
81	Stolp/störhål	0,18 m diam och 0,16 m dj	Mörkbrun sand		En 6 cm st sten i N delen. Totalundersökt.
82	Stolp/störhål	0,16x0,12 m (N-S) och 0,14 m dj	Mörkbrun sand		Totalundersökt
83	Stolp/störhål	0,14x0,12 m (N-S) och 0,16 m dj	Mörkbrun sand		Totalundersökt
84	Grop med stolphål	0,5x0,22 m (N-S) och 0,08 m dj	Mörkbrun sand		I N delen fanns ett stolphål, 0,14x0,12 m (N-S) och 0,16 m dj. Totalundersökt
85	Stolp/störhål	0,17x0,11 m (Ö-V) och 0,14 m dj	Mörkbrun sand		Totalundersökt

Anläggningar					
Anlnr	anltyp	Storlek och djup	Fyllning	Fynd	Övrigt
86	Stolp/störhål	0,17x0,12 m (N-S) och 0,14 m dj	Mörkbrun sand		Totalundersökt
87	Stolphål	0,8 m diam och 0,28 m dj	Fet, mörkbrun sand och 25-tal stenar		Takbärande. Fortsätter utanför schaktkanten. En 0,25 m st sten i S kanten.
88	Grop med stolphål	1,6x0,82 m (N-S) och 0,09 m dj	Fet, brun delvis kolpåverkad sand	F1367	I N fanns ett stolphål, 0,16 m diam och 0,25 m dj. En 0,2x0,15 m st sten fanns intill detta stolphål. Enstaka bitar bränd lera och 30-talet skärvstiga stenar, 0,05-0,28 m st fanns i gropen.
89	Grop	0,8x0,5 m (Ö-V) och 0,1 m dj	Brunsvart jord		Totalundersökt
90	Grop	0,5x0,32 m (Ö-V) och 0,08 m dj	Brunsvart jord		Totalundersökt
91	Grop	0,25 m diam och 0,1 m dj	Kol- och sotblandad jord med enstaka stenar		Totalundersökt
92	Grop	0,2 m diam och 0,08 m dj	Kol- och sotblandad jord		Totalundersökt
93	Grop	0,25 m diam och 0,08 m dj	Kol- och sotblandad jord		Totalundersökt
94	Grop med stolphål	0,3x0,2 m (N-S) och 0,1 m dj	Mörkbrun sand		I N delen fanns ett stolphål, 0,1 m diam och 0,2 m dj. Detta hade en sten i Ö kanten som stöd. Totalundersökt

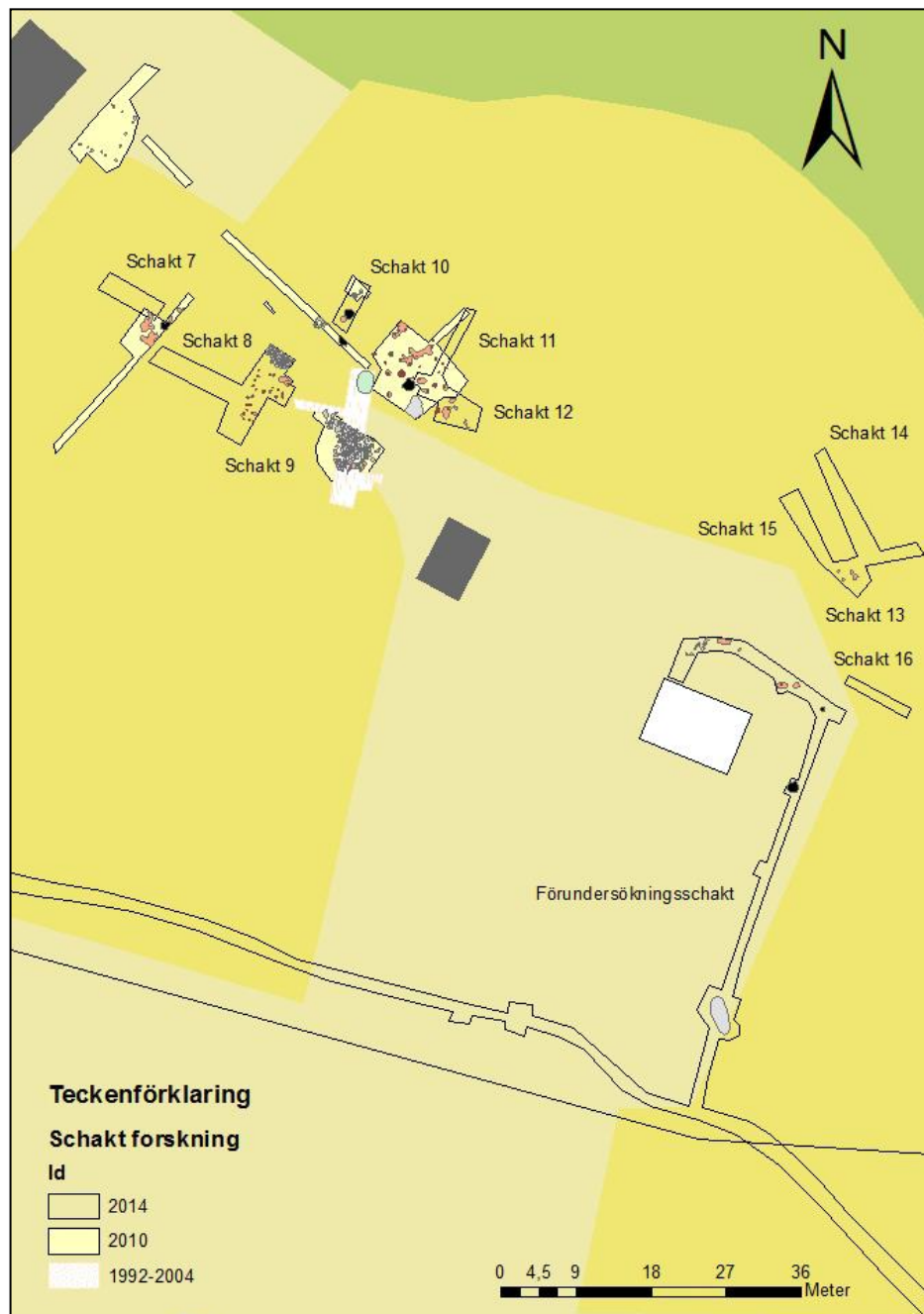
Anläggningar					
Anlnr	anltyp	Storlek och djup	Fyllning	Fynd	Övrigt
95	Grop med stolphål	0,25x0,2 m (N-S) och 0,13 m dj	Mörkbrun sand		I S var ett stolphål, 0,15 m diam och 0,18 m dj. Totalundersökt

Fyndlista

Fyndlista							
Fnr	Sakord	Material	Kontext	Antal	Antal fragment	Schakt	Övrigt_fynd
1361	Mikrospån	Flinta	Kulturlager	1	1	12	Kan vara spån
1362	Hästkosöm	Järn	Kulturlager	1	1	12	Ej tillvaratagen
1363	Kärl	Lera	A89	1	1	12	Godstyp AIV
1364	Brända ben	Ben	A89	1	1	12	
1365	Hästkosöm	Järn	Kulturlager	1	1	12	Ej tillvaratagen. Kunde inte knytas till någon tydlig anläggning eller lager.
1366	Brända ben	Ben	Kulturlager	2	2	12	
1367	Järnföremål	Järn	Kulturlager	1	1	12	En rostig järnklump som inte kunde identifieras. Ej tillvaratagen.
1368	Bränd lera	Lera	A88	2	2	12	
1369	Bränd lera	Lera	Kulturlager	1	1	12	
1370	Kniv?	Järn		1	1	9	Hittades löst i matjorden. Ej tillvaratagen.
1371	Hästkosöm	Järn		1	1	10	Hittades i matjorden ca 30 cm N om A55. Ej tillvaratagen.
1372	Bränd lera	Lera	A58	12	12	9	
1373	Bränd lera	Lera	A89	3	3	12	
1374	Slipsten	Bergart		1	1	9	Hittad på "stenpackning". Liknar yxfragment. Definition slipsten osäker.
1375	Slipsten	Sandsten		1	1	9	Hittad på "stenpackningen i matjorden"
1376	Malstenslöpare	Bergart	A55	1	1	10	
1377	Kärl	Keramik	A73	1	3	13	Dessutom 2 bitar bränd lera
1378	Kärl	Keramik	A58	1	1	9	

Schaktbeskrivningar

Schaktbeskrivningar						
Schaktnr	Botten	Storlek och djup	Riktning	Anläggningar	Fyndnr	Kommentar
7	Sand och grus	7,5x2,4 m och 0,4 m dj	VNV-ÖSÖ	Inga	Inga	
8	Sand och grus	10x2,5 m och 0,4 m dj	VNV-ÖSÖ	Inga	Inga	
9	Sand och grus	12x4 m och 0,4 m dj	NNÖ-SSV	A56-66, A68-72, A77-A86, A94-A95	1370,1372,1374,1375	Breddat med 3,5x2,2 m i SÖ delen
10	Grus och sten	6x2,5 m och 0,4 m dj	NNÖ-SSV	A55 och A67	1371 och 1376	
11	Grus och mjäla	12x1,4 m och 0,45 m dj	NNÖ-SSV	Se 2010 års schakt 3	Se 2010 års fyndlista	Delar av schakt 3 från 2010
12	Grus och sand	5,4x1,8-2,2 m och 0,4 m dj	NV-SÖ	A87-A93	1361-1369 och 1373	Delar av schakt 3 2010
13	Grus	12x1,3-4,3 m och 0,35-0,4 m dj	NÖ-SV	A73-A76	1377	Mkt sentida inslag av glas, kol, porslin, rödsgods
14	Grus	12,5x1,3 m och 0,4 m dj	NNV-SSÖ	Inga	Inga	
15	Morän och grus	9x1,5 m och 0,4-0,5 m dj	NNV-SSÖ	Inga	Inga	
16	Grus	8x1,4 m och 0,6 m dj	ÖSÖ-VNV	Inga	Inga	Mycket svart jord

Översiktskarta över grävda schakt 2014 samt äldre schakt, främst 2010.

Makroskopisk analys av jordprover från Eskilsäters sn, RAÄ 21, Värmland

Jens Heimdahl, Riksantikvarieämbetet UV Mitt, 2014-11-24

Bakgrund och syfte

Under den arkeologiska undersökningen av RAÄ 21 i Eskilsäter sn, Värmland, togs nio jordprover ur olika anläggningar. I området finns boplatslämningar från äldre järnåldern, samt en medeltida kyrkoruin som tidigare blivit undersökta (2010). De provtagna anläggningarna bestod av stolphål, gropar och härdar, där bl.a. fem av proverna knöts till vad som antas ha varit en ekonomibyggnad. Syftet med de makroskopiska analyserna av jorden var att undersöka om innehållet kan tillföra något om anläggningarnas innehåll och funktion.

Metod

Provtagningen utfördes av arkeologen under den pågående undersökningen. Proverna innehöll torrvolymen på drygt en liter. Jordproverna och floterades enligt metod beskriven av Wasylikowa (1986). Det finare minerogena materialet samt förkolnade och färska växtrester dekanterades under kontinuerlig vattentillförsel och våtsiktades genom en maskvidd på 0,25 mm. Inkomna till laboratoriet våtsiktades proverna och studerades i stereomikroskop med 7-100 gångers förstoring. Den makroskopiska analysen har främst behandlat växtmakrofossil (som inte är ved eller träkol), men även puppor, fekalier, smältor, slagg, ben mm har eftersökts.

Källkritiska aspekter

Proverna är tagna i biologiskt aktiva markhorisonter och innehöll färska (recenta) växtrester från markförna i form av rottrådar och färsk fröbank. Den provtagna jorden är att betrakta som påverkad av biologisk aktivitet (bioturbation), d.v.s. färskt biologiskt material har av marklevande organismer kontinuerligt förts ner och blandats med de äldre arkeologiska lämningarna. Därför är det rimligt att bara knyta förkolnat botaniskt material till den arkeologiska lämningen. De ickeförkolnade växtmakrofossil som hittades i proverna kan visserligen vara spår efter äldre växtsamhällen, men de kan inte särskiljas från de yngre växtresterna i den moderna fröbanken och därför har generellt ingen hänsyn till detta material tagits i tolkandet av de arkeologiska lämningarna, utan endast i tolkandet av de postdepositionella processer som påverkat lämningarna i efterhand.

Resultat

I bifogade tabell har en del av materialet (det som inte är förkolnade fröer och frukter) kvantifierats enligt en grov relativ skala om 1-3 punkter, där 1 punkt innebär förekomst av enstaka (ca 1-5 st) fragment i hela provet. 2 punkter

innebär att materialet är vanligt – att det i stort sett hittas i alla genomletningar av de subsamplingar som görs. 3 punkter innebär att materialet är så vanligt att de kan sägas vara ett av de dominerande materialen i provet och man hittar det var man än tittar. Allt upptaget organiskt material i tabellen har bevarats genom förkolning.

Eskilsäter 21		A	55	67	56	58	59	79	68	87	88
Kontextbeskrivning			Schakt10		Ekonomibyggnad						Schakt 12
			Hård	Grop	Grop	Grop med stolphål	Stolphål	Grop	Stolphål	Takbärare	Grop med stolpe
Analyserad volym/l			1	1	1	1	1	1	1	1	1
Förkolnade vedartade växter	Träkol		•••	•••	•••	••	••	•••	••	•••	••
	Pinnar/kvistar/knoppar		•								
	Kotte klibbal (<i>Alnus glutinosa</i>)		•							•	
Förkolnade örtartade växter	Förkolnade örtdelar		•							•	•
	Förkolnad halm									•	
	Rottrådar & basstamdelar		•	•							•
Matrester etc	Förkolnad organisk klump								•		
Övrigt	Glasad mineralsmälta		•		•			•			
Förkolnad frukt/frö, sv. lat.											
Hasselnötsskal	<i>Corylus avelana</i>			1							
Råg	<i>Secale cereale</i>				1						
Kråkvicker	<i>Vicia cf. cracca</i>		1	1				1			1

Analys och diskussion

Det analyserade materialet innehöll mycket små mängder makrofossil vid sidan om träkol. Resultatet diskuteras här tematiskt för de olika schakten där de provtagna kontexterna kan antas vara sammanhörande med samma byggnader och aktiviteter.

Schakt 10: Hård och intelligande grop

Anläggningarna liknar varandra till innehåll, och vid sidan om träkol finns spår av annat förkolnat örtmaterial som rötter, stamdelar av örter. Förkolnade rottrådar är vanliga i eldningsgropar och nedsäpta härdar där den omgivande rotfilten förkolnats. I bägge proverna påträffades fröer (eg. hjärtblad) av kråkvicker, vilka antingen kan tolkas som spår av åkerogräs eller som en insamlad växt för matlagning. Vicker kan tillredas ungefär som ärtor. I gropen påträffades också förkolnat hasselnötsskal som visar att anläggningen sannolikt varit avsedd för matlagning. I härden hittades också en glasad mineralsmälta

som är något mer svårtolkad. Om denna smälta inte omlagrats från en annan anläggning i närheten (t.ex. den närliggande ekonomibyggnaden i schakt 9) så kan den tolkas som att dessa anläggningar utgjort någon form av ugnskonstruktion där jord/lera använts och som hettats upp till höga temperaturer innan de använts för matlagning.

Schakt 9: Ekonomibyggnad

I anslutning till denna byggnad undersöktes fem prover. Två av dessa innehöll matrester, en rågkärna och en förkolnad organisk klump, möjligen kan också kråkvicker inräknas bland matresterna. Eftersom byggnaden ifråga inte verkar vara ett bostadshus (stolphålen är för klen för det) så kan detta resterna antingen tolkas som att byggnaden är en form av separat kokhus, eller att det fungerat för förvaring och förkolnats i samband med att den förstörts vid en brand. Att ekonomibyggnaden ifråga kan ha brunnit stöds av förekomsten av bränd lera (i det arkeologiskt framtagna materialet) och av de glasade mineralsmältor som påträffats i två av proverna. Alternativt att resterna av matlagning är äldre än ekonomibyggnaden och har omlagrats i den.

Det är värt att notera att det påträffade sädeskornet är råg, vilket är lite märkligt om lämningen är så gammal som äldre järnåldern. Rågen blev vanligare från medeltiden, men förekom som säd från folkvandringstid ungefär. Dessförinnan ingick den snarare som åkerogräs, men skördades och preparerades tillsammans med annan säd.

Schakt 12: Stolphål i anslutning till långhus från tidigmedeltid

Dessa anläggningar innehåller mycket lite material vid sidan om träkol. Förekomst av halm och örtdelar kan möjligen tolkas som spår från själva byggnaden (kanske halm, eller torvtak) eller som spår av lagrat hö.

Referenser

Wasylikowa, K., 1986: Analysis of fossil fruits and seeds. I Berglund, B. E. (ed.): *Handbook of Holocene Palaeoecology and Palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd. 571-590

Torbjörn Brorsson

**Tidigmedeltida
keramik från Lurö,
Eskilsäter RAÄ 21
och RAÄ 222.
Värmland**

Kontoret för Keramiska Studier

Inledning

Vid undersökningen i Lurö, Eskilsäters RAÄ 21 och RAÄ 222 mellan åren 1992 till 2004 samt år 2014 påträffades ett keramiskt material som sammanlagt bestod av 30 skärvor med en vikt av 209 g.

Keramiken påträffades i olika anläggningar och lager över undersökningsytan och skärvorna fanns i flera olika schakt inom RAÄ 21 och RAÄ 222. Liksom många andra undersökningar utgör keramikskärvorna viktig information för att bland annat datera lämningarna och försöka förstå dess sociala sammanhang. Keramiken har registrerats i MS Excel och följande variabler har noterats: vikt, antal, kärltyp, godstyp, dekor samt käriform.

Keramiken har daterats till tidig medeltid, äldre järnålder och till neolitikum.

Godstyp	Vikt (g)	Antal skärvor
Neolitikum	15	3
FRJÄ/RJÄ	8	2
AIV-keramik	78	10
Östersjökeramik	108	16
	209	31

Tabell I. Keramiken har indelats i tre olika godsgrupper. Materialet domineras av tidigmedeltida keramik.

Neolitikum

I schakt 13 på RAÄ 21 påträffades tre skärvor (F1377) som möjligtvis kan vara neolitiska (Fig. 1). Dateringen är osäker eftersom skärvorna utgörs av oornerade och glättade bukskärvor men dess gods antyder en datering till neolitikum. Det är bland annat de stora magringskornen som gör det mindre troligt att keramiken skulle vara från yngre järnålder eller tidig medeltid och keramik med magringskorn på över 5,5 mm brukar dateras till neolitikum och framför allt till senneolitikum. I samma anläggning påträffades två bitar bränd lera (F1377).

Figur 1. Neolitisk keramik från RAÄ 21. F1377. Notera det grovmagrade godset.

Förromersk / romersk järnålder

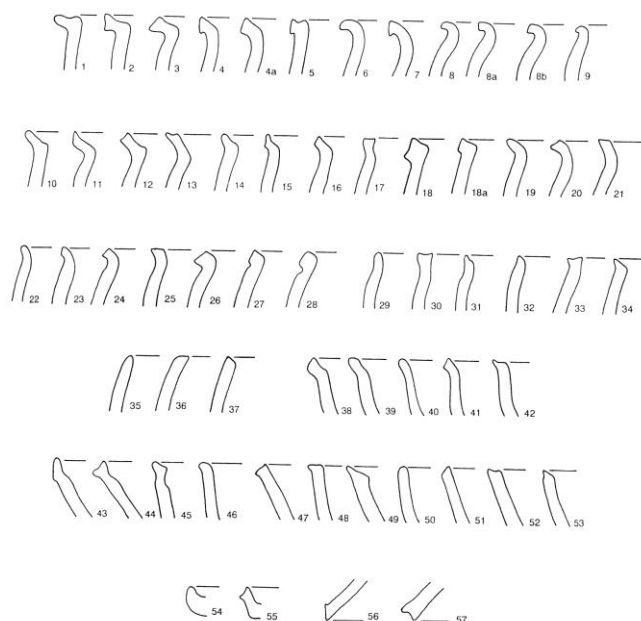
Vid undersökningen påträffades två skärvor som bedömdes vara från slutet av förromersk järnålder eller möjligtvis romersk järnålder. En av skärvorna framkom inom RAÄ 222 i anläggning A11, medan den andra påträffades på RAÄ 21. Skärvan från A11 var en mynningsskärva (F9) med ett en kort och rak mynning och denna skärva kan ha tillhört en glättad och relativt tunnväggig kopp (Fig. 3, 4). Den andra skärvan från perioden, F768, var ornerad med djupa och horisontella fåror och även denna kan ha tillhört en kopp (Fig. 4).

Fasen är svåridentifierad i materialet och mycket beror på betydande likheter mellan keramiken från perioden och med skärvorna från tidig medeltid. Det finns emellertid en C14-datering till perioden 40 BC – 140 AD, som ger stöd åt närvaron av den äldre keramiken

Tidig medeltid

Den vikingatida och tidigmedeltida keramiken kan indelas i AIV-keramik och i östersjökeramik (AII). AIV-keramiken är den inhemska keramiken som karakteriseras av ett grovt bergartsmagrat gods, avsaknad av dekor samt ett fåtal mynningsformer. Dessutom är det viktigt att notera att dessa kärl byggdes upp och formades för hand, utan tillgång på kavalett eller drejskiva. AIV-keramik kan normalt i södra Sverige dateras inom intervallet 800 till och med 1050, men enstaka fynd i slutet av 1000-talet kan förekomma.

Den andra mycket vanliga keramiktypen under tidig medeltid var östersjökeramik. Denna keramik utgör en sammanblandning av de skandinaviska och slaviska keramikhantverken. Med östersjökeramiken introducerades bland annat kavaletten, olika typer av dekorer och ett något finare kärlgods samt bättre bränningsmetoder. Kärlformen var initialt mycket lika med den äldre inhemska vikingatida keramiken, men uppbyggnadsteknik och dekor tillhörde det slaviska keramikhantverket. Ett mynningsschema, som utarbetats för slavisk keramik, har använts på östersjökeramiken (Kempke 1984) (Fig. 2). Detta schema har använts frekvent på äldre svartgods i södra Skandinavien, och syftet är att både typologisera materialen och studera likheter och skillnader. Mynningsformerna är även viktig ut ett kronologiskt perspektiv.

Figur 2. Mynningsschema som används frekvent på östersjökeramik i Skandinavien (Kempke 1984).

Vid undersökningen påträffades sammanlagt tio skärvor AIV-keramik. Skärvorna utgjordes av oornerad och glättade buk- eller bottenskrävar. Några mynningsskrävar har inte påträffats och därmed är bedömningen av keramiken baserad på kärlgodset och skärvtjockleken. AIV-keramik påträffades i anläggning A2 inom RAÄ 222 och inom RAÄ 21 fanns AIV-keramiken främst i schakt 2 och endast en skärva framkom i schakt 21.

Samtliga skärvor som bedömts vara AIV-keramik var magrade med krossad bergart och maximala bergartskorn i respektive gods har uppmätts från 1,5 till 2,3 mm och medelvärdet var 1,9 mm. Det innebär att kärlgodsen var relativt fina för att vara AIV-keramik. För att få en uppfattning om det var små, mellanstora eller stora kärl som påträffats har även skärvtjockleken på fem bukskrävar uppmätts. Tjockleken varierade från 6 till 11 mm och medelvärdet var 7,3 mm, vilket vittnar om att det fanns kärl i olika storlekar. Dock saknades de minsta kärlen. AIV-keramiken från Lurö, Eskilsäter 21 och 222 kan dateras inom intervallet 700 till 1100 och det kan uppfattas som en bred datering, men det är inte möjligt att datera enskilda skärvor närmre än så. Närvaron av östersjökeramik antyder emellertid en datering till 1000-talet.

Antalet skärvor som bedömts vara östersjökeramik var 16 stycken samtliga fanns inom RAÄ 21, i schakt 2, 3 och 21. Skärvorna utgjordes av buk- och mynningsskrävar och flera av kärlen hade varit ornerade med horisontella fåror, vilket var vanligt på östersjökeramik under både 1000- och 1100-talen.

Från schakt 2 fanns det två mynningsskrävar (F41) (Fig. 3, 4) från ett samma kärl och denna mynning var rak och avstruken (formtyp 30). Detta östersjökärl kan dateras inom intervallet 1050 till 1150.

Skärvtjockleken har uppmätts på sju skärvor och dessa är mellan 6 och 9 mm i skärvtjocklek och medelvärdet är 7,6 mm. Östersjökeramiken har bedömts vara magrad med antingen krossad bergart, sand eller naturlig magring. Största bergartskorn i godsens har uppmätts på sju skärvor och dessa mäter från 0,8 till 2,2 mm och medelvärdet var 1,4 mm, vilket visar att östersjökeramiken bestod av ett betydligt finare kärlgods än AIV-keramiken och det är ett resultat som inte är överraskande, utan snarast bekräftar tidigare forskning.

Utifrån formen på den enda mynningsskärvan östersjökeramik (F41) kan man dra slutsatsen att keramiken sannolikt kan dateras inom intervallet 1050 till 1150. Närvaron av AIV-keramik gör det troligt att keramiken sannolikt är från andra hälften av 1000-talet. Dateringen stämmer väl överens med två C14-dateringar från två olika härddar som daterats till 990-1210 AD, respektive 1040-1270 AD.

Figur 3. F9, skärva från förromersk/romersk järnålder. F41, Östersjökeramik från Lurö. Skala 1:1.

År 2011 studerades keramik från Lurö som påträffades under år 2010 och materialet bestod av 26 skärvor östersjökeramik (Brorsson 2011). Mynningsskärvor från tre kärl identifierades och av dessa hade två en rak mynningskant som var avstruken, formtyp 30. Det tredje kärlet hade en svagt utåtböjd och rundad mynningskant, formtyp 22. Dekorerna utgjordes främst av horisontella fåror och linjer men det fanns även vågband. Utifrån mynningstyperna daterades östersjökeramiken till senare delen av 1000-talet eller tidigt 1100-tal. Man kan därmed notera att östersjökeramiken som påträffats vid de olika undersökningarna i Lurö var likartad och keramiken bör ha varit samtida.

En viktig fråga är var keramiken framställdes och det är troligt att östersjökeramiken inte tillverkats på Lurö, men däremot kan den möjligtvis ha tillhört samma produktioner som exempelvis keramiken från Skara, där man bör ha haft en lokal produktion av östersjökeramik. AIV-keramiken var däremot ett lokalframställt gods och det har sannolikt tillverkats i regionen men frågan är hur långt från Lurö eller om det till och med var på ön. Endast naturvetenskapliga analyser kan ge svar på denna fråga.

Figur 4. Exempel på keramik från Lurö, RAÄ 21 och 222. Mynningsskärvorna överst (F9, F41). Nederst återfinns två bukskärvor med horisontella fåror (F347, F768). F9 och F768 har daterats till förromersk och romersk järnålder. F41 och F347 är östersjökeramik.

Regionala utblickar

Man kan konstatera att de mynningsformer som fanns på östersjökeramiken förekom i Skåne och i Danmark, men formtyperna var inte vanliga. Vid den tidigare studien av keramik från Lurö noterades det att det fanns tydliga likheter mellan östersjökeramiken från Lurö och Skara (Roslund 2001:katalogbild 55; Brorsson 2011) och detta resultat har bekräftats av denna studie. Man kan även konstatera att skillnaderna mellan Lurö och Lödöse var relativt stora och därmed bör Lurö ha tillhört samma kulturella och/eller sociala sfär som Skara.

Litteratur

Brorsson, T. 2011. *Tidigmedeltida östersjökeramik från Lurö, Väneren, Värmland*. Rapport. Kontoret för Keramiska Studier. Landskrona

Kempke, T. 1984. *Starigard/Oldenburg. Hauptburg der Slawen in Wagrien II. Die Keramik des 8.-12. Jahrhunderts. Offa-Bücher Band 53*. Neumünster.

Roslund, M. 2001. *Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300*. vetenskaps societeten i Lund. Lund

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1480

**Vedartsanalyser på material från
Värmland, Eskilsäters sn. Raä 21. Lurö**

Adress:	Telefon:	Bankgiro:	Organisationsnr:
Kattås	0570/420 29	5713-0460	650613-6255
670 20 GLAVA	E-post: vedlab@telia.com		www.vedlab.se

Vedartsanalyser på material från Värmland, Eskilsäters sn. Raä 21. Lurö

Uppdragsgivare: Hans Olsson/Värmlands Museum

Arbetet omfattar två kolprov från undersökningar intill ett långhus som tidigare daterats till 1000 – 1100-tal.

De två proverna innehåller ek respektive al. Båda träslagen är attraktiva som bränsle eftersom de är energirika och ger mycket glöd.

Ek kan ge hög egenålder vid datering.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
55		Härd	197,2 g	47,4g 30 bitar	Ek 30 bitar	Ek 900mg	
58		Grop	1,5g	0,8g 10 bitar	Al 10 bitar	Al 48mg	

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com
www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Al Gråal Klibbal	<i>Alnus sp.</i> <i>Alnus incana</i> <i>Alnus glutinosa</i>	120 år	Klibbalen är starkt knuten till vattendrag. Gråalen är mer anpassningsbar	Motståndskraftigt mot fukt. Brinner lugnt och ger mycket glöd.	Klibbalen kom söderifrån ca 5000 f.Kr. Gråalen vandrar in norrifrån ett par tusen år senare
Ek	<i>Quercus robur</i>	500-1000 år	Växer bäst på lerhaltiga mulljordar men klarar också mager och stenig mark. Vill ha ljus, skapar själv en ganska luftig miljö med rik undervegetation med tex hassel.	Hård och motståndskraftig mot väta. Båtbygge, stängselstolp, stolpar, plogar, fat. Energirik ved ger mycket glöd.	Ekollonen har använts som grisfoder. Trädet har ofta ansetts som heligt och kopplat till bla Tor. Man talar ofta om 1000-års ekar men de är sällan över 500 år.

*Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur:
Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan
Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den*

nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomi 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färska vedprover.